

GRĖSMIŲ NACIONALINIAM SAUGUMUI NUSTATYMAS IR JŲ PREVENCIJOS GALIMYBĖS

Erika Matulionytė*

*Mykolo Romerio universiteto Strateginio valdymo ir politikos fakulteto Aplinkos politikos ir valdymo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4551
Elektroninis paštas specelt@yahoo.com*

Pateikta 2007 m. lapkričio 29 d., parengta spausdinti 2008 m. balandžio 25 d.

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami nacionalinio saugumo sistemos grėsmių identifikavimo klausimai bei apžvelgiamos prevencijos galimybės. Išskylančias saugumo problemas valstybės gali spręsti dviem būdais: arba remtis tik savo jėgomis, arba pasirinkti tarptautinio saugumo strategiją t.y. dalyvauti įvairiose tarptautinėse organizacijose. Lietuva nacionalinį saugumą užtikrina kompleksiskai derindama abu būdus. Be to, atsižvelgiant į tai, kad tarptautinis saugumas yra nedalomas, saugumą siekiama užtikrinti kaip platesnės regioninės, europinės ir pasaulio valstybių bendrijos saugumo neatskiriama sudedamąją dalį. Reikia įvertinti, kad Lietuva būdama palyginti nedidelė valstybė, yra gana įdomioje geografinėje / politinėje padėtyje ir turi skirti ypatingą dėmesį nacionalinio saugumo politikos formavimui bei operatyviai reaguoti į keliančius grėsmę veiksnius.

Daugelis nacionalinio saugumo rizikos veiksnių ir pavojų yra tęstinio pobūdžio ir sunku juos visiškai panaikinti, todėl nacionalinio saugumo užtikrinimui lieka aktualių problemų. Tik nuolatinės ir kompleksinės pastangos gali užtikrinti minimalią jų tikimybę virsti grėsmėmis ir neleisti atsirasti nepalankiems padariniams ekonominėje, socialinėje, ekologinėje ar kitose srityse. Be to, reikalingos ir nuolatinės bei kompleksinės nacionalinį saugumą užtikrinančių institucijų pastangos.

Pagrindinės sąvokos: nacionalinis saugumas, grėsmės nacionaliniam saugumui, grėsmių prevencija.

*Stiprinti nacionalinį saugumą yra aukščiausias Lietuvos vidaus ir užsienio politikos tikslas.
(Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas)*

IVADAS

Temos aktualumas. Nacionalinio saugumo užtikrinimas yra aukščiausias bet kurios valstybės vidaus ir užsienio politikos tikslas. Nacionalinį saugumą užtikrinti galima tik sudarius sąlygas tautos ir valstybės laisvai bei demokratinei raidai tvirtai saugant ir ginant valstybės nepriklausomybę, jos teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką.

Nacionalinio saugumo politika gali turėti dvi kryptis: į šalies vidaus politiką, kai siekiama sumažinti valstybės pažeidžiamumą, arba į šalies užsienio politiką, kai stengiamasi sumažinti išorinę grėsmę ir paveikti jos šaltinius. Abiem atvejais grėsmėms eliminuoti reikia ne tik pastangų, bet ir materialių bei dvasinių šalies išteklių. Pabrėžtina, kad net turtingiausios valstybės turi ribotus išteklius, reikalingus

grėsmėms įveikti. Į kokį modelį orientuotis kovojant su pavojais, daug lemia ir šalies viduje priimamas politinis sprendimas. Netinkamas politinis sprendimas vertinant grėsmes ne tik nedidina šalies nacionalinio saugumo, o gali net jį mažinti. Be to, reikia įvertinti, kad grėsmės nėra pastovus dalykas: vienos atsiranda ir vystosi, kitos gali mažėti at net išnykti [1, p. 60].

Nacionalinio saugumo analizė yra aktuali tema, nes kiekvienas pilietis daugiau ar mažiau yra susijęs su valstybės, kurioje gyvena ar su kuria sieja savo ateitį, nacionaliniu saugumu. Lietuva, daug metų buvusi sudėtine sąjunginės valstybės dalis ir neturėdama suverenumo spręsti tokius klausimus, atkūrusi nepriklausomybę turėjo sukurti saugumo politiką. Be to, saugumo politika nėra nekintantis reiškinys, nes grėsmės nacionaliniam saugumui yra nuolat besikeičiantis procesas. Nacionalinis saugumas nėra tik karinė galia, jam įtakos turi daugybė kitų veiksnių: ekonomika, politika, ekologija ir kiti. Siekiant sustiprinti nacionalinį saugumą reikia išnagrinėti grėsmes, aptarti galimas atsakingų institucijų veiklos kryptis nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu. Nacionalinio saugumo būklės įvertinimas yra gana sudėtingas procesas, nes nėra vieningos, jo būklę nusakančios rodiklių sistemos.

*Mykolo Romerio universiteto Strateginio valdymo ir politikos fakulteto Aplinkos politikos ir valdymo katedros doktorantė.

Tokie tyrimai turėtų būti atliekami ne vien tik mokslo tikslais – tokios analizės rezultatai galėtų padėti rengti pasiūlymus formuojant nacionalinio saugumo politiką.

Tyrimo objektas – nacionalinio saugumo sistemos ir grėsmių prevencijos galimybių įvertinimas.

Tyrimo tikslas – nustatyti nacionalinio saugumo reikšmę, išanalizuoti grėsmių sistemą ir aptarti galimas prevencijos priemones.

Tyrimo metodai: rašant straipsnį taikytas analitinis kritinis, dokumentų analizės, lyginamasis bei metodas.

1. NACIONALINIO SAUGUMO SISTEMOS APŽVALGA IR GRĖSMIŲ ANALIZĖ

Nacionalinio saugumo doktrina yra vienas iš esminių principų, nusakančių šiuolaikinių valstybingumą. Jei valstybė nesugeba apginti savo teritorijos ir apsaugoti savo žmonių, galima suabejoti jos suverenitetu [2, p. 169]. Nacionalinio saugumo terminas spaudoje dažniausiai pateikiamas kaip saugumas nuo kaimynės Rusijos ar kitoks Lietuvos nepriklausymas nuo užsienio valstybių. Tai gana klaidingas požiūris, nes nepriklausymas nuo kitų valstybių yra nepasiekiamas dalykas šiuolaikiniame pasaulyje, nes bet kuri valstybė yra vienaip ar kitaip priklausoma nuo kitų valstybių, todėl nacionalinis saugumas turi būti grindžiamas kitais, jo esmė labiau atitinkančiais argumentais [3].

Pats nacionalinio saugumo terminas yra plačiai naudojamas įvairiais lygmenimis: akademinis, politinis ir visuomeninis. Tačiau yra pakankamai sunku nustatyti nacionalinio saugumo ribas. Mokslinė literatūra siūlo daug nacionalinio saugumo sampratos apibrėžimų. Pastebima ryški saugumo sąvokos kaita: nacionalinis saugumas ilgai buvo suprantamas kaip karinė problema. Daugumos tyrėjų dėmesys buvo sukoncentruotas į veiksmo – atoveiksmio dinamiką. Tam įtakos turėjo ir pasaulio politinė situacija. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo iškilę šokių tokių kolektyvinio saugumo realizavimo vilčių, bet Jungtinių Tautų organizacijos nesugebėjimas tvarkytis su keliama užduotimi sužlugdė domėjimąsi šiuo požiūriu. Geriausiai to meto situaciją atspindi J. Herzo suformuluota „saugumo idėjos“ dilema: savarankiški valstybių bandymai rūpintis savo saugumu nepaisant gerų norų, didina kitų valstybių nesaugumą, nes jei viena valstybė savo priemones laiko grynai gynybinėmis, tai kitos valstybės – potencialiai grėsmingomis. Saugumas buvo suprantamas dvejopai: žiūrint iš realistų pozicijų, nacionalinis saugumas buvo suprantamas kaip karinio potencialo didinimas, o idealistai saugumo garantu laikė taiką. G. Luciani teigimu, nacionalinis saugumas gali būti apibrėžiamas kaip sugebėjimas pasipriešinti agresijai iš užsienio. John E. Mroz teigimu, saugumas yra santykinė laisvė nuo žalingų grėsmių [4, p.35]. Nacionalinis saugumas gali būti apibrėžtas ir kaip žmonėms priimtino gyvenimo būdo išsaugojimas ir suderinimas su kitų reikmėmis ir teisėtai siekimais, taip pat jis apima laisvę nuo karinio užpuolimo ar prievartos, laisvę nuo tarptautinio sunaikinimo ir laisvę nuo politinių, ekonominių bei gyvenimo kokybei esminių socialinių kokybių sunaikinimo [5]. Vėliau saugumo studijos pasuko sąvokos plėtojimo ir gilinimo kryptimi. Galima išskirti dvi saugumo sampratos, kartu

ir saugumo studijų, plėtimo kryptis: pirma, analizuojamos nekarinės saugumo problemos, išskiriant įvairius saugumo sektorius; antra, analizuojamas nevalstybinių tarptautinių santykių veikėjų vaidmuo sprendžiant saugumo problemas [6, p. 24]. Saugumo ir stabilumo problemos tarptautinėje valstybių sistemoje visais laikais buvo vienos iš svarbiausių ir sunkiausiai sprendžiamų problemų tarptautinių santykių raidoje [7, p. 83].

Tikslinga apibrėžti nacionalinio saugumo vaidmenį tarptautiniu lygmeniu. Plačiąja prasme saugumo objektas – tai viskas, kas susiję su saugumo problema, pradedant Žemės rutuliu, baigiant kiekvienu iš mūsų kaip atskiru individu. Galima kalbėti tiek apie globalų, tiek apie individualų saugumą bet kokių įmanomų aspektu. Kiek konkrečiau apibrėžti saugumo objektą leistų specifinės problemos. Jos apibrėžtų ir tam tikrą saugumo objektų lygį [8, p. 26]. B. Buzan yra nurodęs, kad nacionalinis saugumas – valstybių sugebėjimas išsaugoti savo nepriklausomą identitetą ir funkcinę integritumą prieš pakitimų jėgas, kurios laikomos priešiškomis [9, p. 432]. Pagal šį apibrėžimą nacionalinis saugumas yra atsakingas už teritoriją, turtą ir žmones. B. Buzan yra pateikęs saugumo sampratos struktūrą, kurią galima laikyti pagrindine. Pagal ją išskiriami penki sektoriai, į kuriuos galima suskirstyti saugumo sektorių: karinis, politinis, ekonominis, socialinis ir ekologinis [10, p. 69]. Šie sektoriai yra tarpusavyje susiję. Tačiau yra ir nuomonių, kad saugumo problema bei sektorių išskyrimo perspektyvos yra nesuderinami dalykai [11, p. 316–317]. T. Janeliūnas šalia tradicinių saugumo sektorių siūlo išskirti ir komunikacinio saugumo sektorių, kurio elementai užtikrintų informacijos saugumo sektorių sistemoje. Jo nuomone, grėsmės komunikaciniam sektoriui turėtų būti apibūdinamos kaip grėsmės įprastiniams valstybės komunikacijos ryšiams ir procesams [12, p. 62–63].

Saugumo studijos taip pat analizuoja grėsmės, kaip karinės jėgos naudojimą ir kontrolę bei valstybės išgyvenimo tarptautinėje aplinkoje sąlygas [13, p. 212]. Grėsmės sąlyginai gali būti išskiriamos į „išorines“ ir „vidines“. „Išorinėms“ grėsmėms priskirtinos tos, kurios nepriklauso nuo žmogaus valios (gamtos katastrofos ir kt.), arba nepriklauso nuo konkrečios šalies ar bendruomenės valios (branduolinis konfliktas tarp dviejų ar daugiau užsienio valstybių, užsienio šalių karinė intervencija, ekonominė suirutė kaimyninėje šalyje ir pan.). „Vidinės“ grėsmės – tai ekonominė ir kriminogeninė situacija šalyje, socialinis saugumas, etninių mažumų būklė ir kt. Kiekybiškai apibrėžti grėsmes yra gana sudėtinga. Paprastai stengiamasi jas „išmatuoti“ ir apibūdinti pagal tai, kokia grėsmės pasireiškimo tikimybė ir kokio dydžio nuostolius grėsmė gali sukelti. Įvertinus grėsmes pagal jų tikimybes ir daromą žalą, galima sudaryti tam tikrą pasaulio, šalies ar atskiros bendruomenės grėsmių suvestinę (grėsmių laukus) [14, p. 12–14]. Pagrindinis nacionalinio saugumo tikslas ir pagrindinė vertybė – tautos galimybė išlikti ir vystytis [15, p. 47]. Saugumui grėsmę keliančias problemas turi stengtis išspręsti visos valstybės, nes jei kažkurios valstybės neskiria tam pakankamai dėmesio arba sąmoningai ignoruoja šiuos klausimus, gali būti sukeltos neigiamos pasekmės kitų šalių atžvilgiu. Žinomi atvejai, kai atskiros valstybės neskyrė dėmesio kovai su terorizmu, griežtai branduolinio

ginklo kontrolei ir kt., – tai sukėlė dideles krizes ne vienos valstybės, o net viso regiono ribose.

Lietuvos nacionalinio saugumo sistemą reglamentuoja daugybė teisės aktų. Visų pirma reikia paminėti Lietuvos Respublikos Konstituciją, kur įtvirtintos kartinės normos, tiesiogiai reglamentuojančios nacionalinio saugumo klausimus (1 str., 3 str., 8 str., 94 str., 135 str., 142 str., 144 str.) [16]. Šiaurės Atlanto sutartyje [17] nurodyta, kad Lietuvos nacionalinio saugumo sistemą sudaro valstybės ir piliečių veiklos šiam tikslui patvirtintų pagrindinių nuostatų, būdų, narystės Europos ir transatlantinėje sąjungose priemonių, įstatymų ir kitų teisės aktų, valstybės šiam tikslui įsteigtų institucijų, jų veiklos principų bei tarpusavio sąveikos būdų visuma. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme [18] nustatyta, kad nacionalinis saugumas grindžiamas žmogaus teisių apsaugos ir kitomis daugiašalėmis ir dvišalėmis tarptautinėmis sutartimis, įsigaliojusiomis Lietuvos Respublikai, taip pat visuotinai pripažintais tarptautinėmis teisės principais ir normomis. Lietuva nuosekliai siekia naudoti geografiškai suderintas Europos Sąjungos gynybos politikos priemones, remdamasi Europos saugumo strategijoje [19] įvardytais geografiniais prioritetais. Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje įtvirtinta nuostata, kad Lietuvos narystė NATO užtikrina Lietuvos karinį, politinį ir ekonominį saugumą, narystė Europos Sąjungoje [20] skatina Lietuvos ekonominę plėtrą ir gerovę, suteikia nekarines saugumo garantijas.

Kaip jau minėta, nacionalinis saugumas gali būti analizuojamas remiantis skirtingais sektoriais: kariniu, politiniu, ekonominiu, socialiniu ir ekologiniu. Atsižvelgiant į šią sistemą tikslinga aptarti grėsmes, nurodytas Lietuvos nacionalinį saugumą reglamentuojančiuose teisės aktuose. Manau, būtų tikslinga išskirti dar vieną sektorių – „kitos grėsmės“, į kurį patektų grėsmės, neturinčios aiškaus priklausymo konkrečiai grupei.

Karinės grėsmės. Nuo senų laikų karinės grėsmės buvo aiškiausiai suprantamos ir reglamentuotos. Karinės jėgos panaudojimas valstybę priverčia į pirmą vietą iškelti jėga paremtus santykius. Ši grėsmė pasižymi dideliais žmogiškųjų ir ekonominių išteklių kaštais ir yra labiausiai nepageidaujama. Nacionalinio saugumo politikoje karinėms grėsmėms turi būti skirtas aukščiausias prioritetas. Taikos metu karinė grėsmė mažiau, o neramumų atveju – daugiaupaliečia visus kitus sektorius. Karinės grėsmės yra skirstomos į tiesiogines ir netiesiogines. Tiesioginės grėsmės gali reikštis įvairiais pavidalais: visiška kitos valstybės invazija, pasikėsinimas į taikius gyventojus ir kt. Netiesioginės grėsmės daugiau veikia ne prieš pačią valstybę, kiek prieš jos išorinius interesus. Tai gali būti grasinimai sąjungininkams, strategiškai išsidėsčiusiems teritorijoms ir kt. [21, p. 163]. Karinės grėsmės skiriasi nuo kitų grėsmių tuo, kad jos visada remiasi jėgos panaudojimu. Karinė grėsmė yra labai svarbi nacionaliniam saugumui, nes jai iškilus kitos grėsmės patenka į antrą planą. Karinė grėsmė visada buvo ir bus akcentuojama atskirų valstybių nacionalinio saugumo politikoje, netgi tais atvejais, kai grėsmės kituose sektoriuose sudaro didesnę pavojų. Pastaruoju metu pastebima, kad visuomenė yra maitinama idėjomis, kad globalinės konfrontacijos nebėra, o saugumo

politika turi rūpintis daugiausia nekariniais dalykais ar vis dar pasitaikančiais etninės nesantaikos atvejais [22, p. 182]. Tačiau reikia nepamiršti, kad valstybės viena apie kitą renka ekonominę, politinę ir kt. pobūdžio žvalgybinę informaciją, siekdamos įgyti ir karinį pranašumą [23, p. 24]. Tai yra įprastinė praktika ir ji vykdoma atitinkamose ribose.

Atkūrusi nepriklausomybę Lietuva savo gynybinę sistemą organizavo savarankiškai, tačiau įstojus į NATO reikia vadovautis toje organizacijoje nusistovėjusia kolektyvinės gynybos sistema. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme nurodyta, jog gynybos visuotinumą reiškia, kad Lietuvą ginkluotina valstybės ir NATO sąjungininkų ginkluotosios pajėgos, gynybai panaudojami valstybės ištekliai, be to, kiekvienas pilietis ir Tauta priešinasi visais pagal tarptautinę teisę leistiniais būdais [24]. Šiaurės Atlanto sutarties [25] penktajame straipsnyje nurodyta, kad kilus pavojui partneriai stos mūsų ginti (tačiau tik karinės padėties atveju), bet yra ir trečiasis straipsnis, kuriame nurodyta, kad mes patys turime užtikrinti savo nacionalinį saugumą. Kiekviena valstybė akcentuoja savo nacionalinius interesus, todėl ir Lietuva negali pasikliauti vien buvimu vienoje ar kitoje organizacijoje. Aklo pasitikėjimo užsienio politikoje neturi būti [26].

Politinės grėsmės. Politinės grėsmės gali pasireikšti kaip spaudimas vyriausybei vykdyti tam tikrą politiką, siekimas nuversti vyriausybę, separatistinių judėjimų kurstyimas bei siekimas suardyti valstybės politinę sistemą [27]. Siaurąja prasme struktūrinės grėsmės kyla tada, kai dviejų valstybių organizaciniai principai prieštarauja vienas kitam, kai valstybės negali ignoruoti viena kitos egzistavimo [28, p.166]. Valstybės vidaus ir išorinės politikos saugumas gali būti apibūdinamas ne tik kaip tiesioginės grėsmės nebuvimas, bet kaip ir laisvė savarankiškai vykdyti savo politiką, priimti sprendimus, geriausiai atitinkančius nacionalinius interesus [29, p. 49–53]. Vidaus politikos požiūriu grėsmę kelia politinės sistemos nebrandumas ir galimas jos degradavimas, nesugebėjimas formuoti politikos tikslų, kurie atitiktų nacionalinius interesus, bei dėl to atsirandančios klaidos. Išoriniam politiniam saugumui grėsmę gali kelti tarptautinio politinio klimato pablogėjimas, tiesioginis ar netiesioginis užsienio valstybių kišimasis į Lietuvos vidaus reikalus, pastangos daryti įtaką šalies valdžios institucijoms.

Socialinės grėsmės. Socialinės grėsmės nuo karinių ir politinių grėsmių skiriasi tuo, kad dauguma jų atsiranda pačios valstybės viduje. Bijodamos prarasti kalbos, kultūros ir religijos bei etninę identitetą, pačios valstybės dažnai slopina kitų valstybių identitetą savo viduje, kurdamos savo nacionalinio saugumo politiką. Nėra nubrėžta aiški riba, kada socialinės grėsmės tampa grėsmėmis nacionaliniam saugumui. B. Buzan teigia, kad socialinės grėsmės negali būti realiai laikomos nacionalinio saugumo klausimais, išskyrus tuos atvejus, kai jos sukelia konfliktus tarp valstybių [30, p. 169]. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme [31] yra numatyta, kad valstybės socialinė politika turi skatinti socialiai savarankiškos, solidarios, kartu ir stabilios pilietinės visuomenės formavimąsi. Valstybė turi vykdyti visų piliečių ir kitų jos jurisdikcijai priklausančių asmenų gerovės politiką, mažinti galimų socialinių krizių rizikos

veiksnius bei pavojus ir rūpintis, kad dėl pernelyg didelių turtinių skirtumų visuomenėje ir gyventojų nuskurdimo nebūtų pažeisti socialinės sanglaudos principai.

Socialinės grėsmės savo apimtimi yra vienos didžiausių. Pavyzdžiui, nacionalinio saugumo strategijoje [32] pažymima, kad netolygi socialinė ir ekonominė raida, didinanti gyvenimo lygio skirtumus tarp įvairių socialinių grupių, yra laikoma pavojaus veiksniumi. Tai gali pasireikšti kai kurių socialinių grupių gyvenimo lygio nuosmukiu, augančiu nedarbo lygiu, kartu skatinant socialinį ir politinį ekstremizmą. Tai skatina nusikalstamumo didėjimą ir kartu yra pavojus nacionaliniam saugumui.

Ekonominės grėsmės. Ekonominės grėsmės yra pačios painiausios. Normali rinkos ekonomikos dalyvių būklė yra rizikos, agresyvios konkurencijos ir netikrumo būklė [33, p. 170]. Sunku nustatyti tą ribą, kai ekonominės grėsmės tampa grėsmėmis nacionaliniam saugumui, nes jos dažniausiai yra priimanamos kaip natūrali rinkos ekonomikos kasdienybė. Ekonominis šalies saugumas turėtų būti apibrėžiamas kaip valstybės ir šalies subjektų sugebėjimas (politinė valia, galimybė, mokėjimas) išlaikyti ekonomikos objektų ir sistemų pusiausvyrą, kuri yra pagrindinė (būtina ir pakankama) sąlyga valstybei ir šalies subjektų raidai. Ekonominio saugumo esmę galima apibūdinti kaip tokią valdžios ir ekonomikos institutų būseną, kuri užtikrina vidinio potencialo stiprėjimą bei šalies raidą [34, p. 262]. Ekonominio saugumo negali būti siekiama be kompromisų. Kiekvienam individui ekonominio saugumo tikslas keliamas šalia kitų tikslų. Grėsmių ekonominiam saugumui samprata labai priklauso nuo konkrečios visuomenės konteksto ir patirties. Ekonominis saugumas – tai ne tik nacionalinių interesų apsauga, bet ir valdžios institucijų pasiruošimas, sugebėjimas sukurti nacionalinių interesų realizavimo bei apsaugos mechanizmus vystant nacionalinę ekonomiką, palaikant socialinį politinį stabilumą visuomenėje [35, p.12]. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme [36] nurodyta, kad Lietuvos ekonominė politika yra grindžiama atvirumu, teisingumu, darnumu ir naudingumu visuomenei laisvos konkurencijos rinkoje, ekonominių laisvių užtikrinimo, privačios ūkinės iniciatyvos principais, tarnaujančiais bendrai tautos gerovei. Ūkinės veiklos apribojimai gali būti nustatyti tik įstatymais ir jeigu jie yra būtini nacionalinio saugumo interesams apsaugoti.

Ekologinės grėsmės. Klaidinga būtų manyti, kad ekologinės grėsmės mažiau pavojingos nei, pavyzdžiui, karinės, politinės ar ekonominės. Anksčiau ekologinės grėsmės buvo suvokiamos kaip atsitiktinis dalykas, natūralių gyvenimo sąlygų dalis. Buvo manoma, kad nacionalinis saugumas liečia žmonių tarpusavio kovą, o ekologinės katastrofos (potvyniai, cunamiai, žemės drebėjimai ir kt.) yra žmonių kovos su gamta dalis ir į nacionalinio saugumo kategoriją nebuvo įtraukiama. Tačiau globalizacijos procesui vis labiau progresuojant ir didėjant žmogaus įtakai gamtai, ekologinės problemos tampa vis aktualesnės. Be to, akivaizdu, kad vienu valstybių veikla ekologinėje sferoje dažnai tiesiogiai liečia kitas valstybes. Ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje ekologinės grėsmės įgyja vis didesnę masę. Lietuvai būdingos ekologinės avarijos ir ekologinių standartų smukimas kai kuriose gamybos srityse bei buityje, taip pat galimas

ekologinis dempingas t.y. kenksmingų atliekų bei medžiagų įvežimas. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme [37] nurodyta, kad Valstybė turi užtikrinti Lietuvos gyventojams ekologinį saugumą garantuodama darnią ūkio plėtrą, prisidedama prie tarptautinės bendrijos pastangų mažinti globalines ekologines grėsmes, greitai reaguodama į ypatingą ekologines situacijas bei šalindama ir mažindama jų padarinius.

Kitos grėsmės. Lieka keletas grėsmių, kurių nepasisėkė priskirti aptartiems sektoriams. Visų pirma šiai grupei priskirtina globalizacija. Ji kelia nekarinio pobūdžio rizikos veiksnius nacionaliniam saugumui bei nacionaliniam savitumui, į kuriuos pavienės valstybės yra nepajėgios efektyviai reaguoti. Globalizacija nėra vientisas reiškinys, o greičiau reiškinys seka, nuolat vykstantis platus ir įvairiapusis procesas [38, p. 3]. Be to, tokie transnacionaliniai reiškiniai kaip terorizmas, organizuotas nuskalstamumas, prekyba žmonėmis, pasaulinė nelegali prekyba ginklais, narkotikais, pavojingų ligų plitimas peržengia valstybių sienas ir tampa tarptautinio saugumo rizikos pavojais ir grėsmėmis. Tokių grėsmių ir pavojų plitimo tikimybė didėja, o juos įveikti valstybės gali tik veikdamos kartu. Rimtą grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui kelia kitų valstybių žvalgybos tarnybų veikla, nukreipta prieš Lietuvos Respubliką. Šiai veiklai būdingas tradicinių ir netradicinių metodų bei naujų technologijų panaudojimas siekiant neteisėtai gauti informacijos, destruktiviai veikti ir daryti įtaką kariniams pajėgumams, politiniams procesams ir kitoms socialinio bei ekonominio gyvenimo sritims [39]. Įslaptintos informacijos pagrobimas ar neteisėtas atskleidimas, praradimas, sunaikinimas, sugadinimas, rinkimas, pirkimas, pardavimas, laikymas ar platinimas ne tik keltų pavojų Lietuvai ir jos sąjungininkų saugumui, bet ir griautų pasitikėjimą Lietuvos Respublika [40].

Apžvelgtų grėsmių nacionaliniam saugumui sąrašas nėra baigtinis, tačiau pagrindinės grėsmių grupės aptartos, be to, visų grėsmių analizė galima gerokai didesnės apimties darbe.

2. GRĖSMIŲ NACIONALINIAM SAUGUMUI PREVENCIJA

Buzan išskiria dvi galimas alternatyvias strategijas, kurių pagalba valstybės gali spręsti išskylančias saugumo problemas. Pirmasis variantas – renkantis nacionalinio saugumo strategiją, remtis tik savo valstybės jėgomis, vietiniais ištekliais bandyti sumažinti valstybės pažeidžiamumą. Antrasis variantas – pasirinkti tarptautinio saugumo strategiją, t. y. saugumo problemų sprendimui pasinaudoti tarptautiniais ryšiais, dalyvavimu įvairiose organizacijose [41, p. 401–435]. Praktikoje valstybės, sprendamos kylančias saugumo problemas, naudoja abu variantus, nes sunkiai įsivaizduojamas atvejis, kai saugumo problemų sprendimui pakaktų tik vieno. Lietuva, kaip teritorijos ir gyventojų skaičiumi palyginti nedidelė valstybė, savo saugumą sprendžia vadovaudamasi abiem variantais. Nacionalinio saugumo politika formuojama atsižvelgiant į nacionalinius interesus, specifines užsienio ir vidaus grėsmes, taip pat dalyvaujama tarptautinėse organizacijose, kurios yra svarbios tarp-

tautinio saugumo lygmeniu.

Reikia atsižvelgti į tai, kad grėsmės skiriasi savo intensyvumu bei poveikiu nacionaliniam saugumui, tačiau įvertinti grėsmių intensyvumą gana sudėtinga, nes grėsmės veikia kompleksiskai. Pirma, grėsmių intensyvumą lemia jų pobūdis. Valstybės ar grupės gali mėginti įgyvendinti savo interesus nuosekliai, nuolat arba spontaniškai, atvirai arba užslėptai. Antra – grėsmių istorinė dimensija: istorinės baimės ir nepasitikėjimai gali iškreipti realių grėsmių supratimą. Trečia – grėsmių atstumas ir erdvinis išdėstymas. Ketvirta – grėsmių kilimo tikimybė, t. y. kokia tikimybė, kai konkreti grėsmė bus įgyvendinta. Penkta – grėsmės galimos žalos (maža, vidutinė, didelė). Atsakas į kylančias grėsmes gali būti trijų lygmenų: grėsmių įvertinimas, prevencija ir jų neutralizavimas. Grėsmių įvertinimas ir prevencija susideda iš grėsmių identifikavimo pagal sektorius, grėsmių intensyvumo arba, kitaip tariant, jų hierarchijos išskiriant svarbiausias, tiesiogines ir netiesiogines, nustatymo bei poreikių formavimo toms valstybės institucijoms, kurios juridiskai (formaliai, konstituciškai) atsakingos už nacionalinių interesų gynimą ir nacionalinio saugumo užtikrinimą. Įvertinusi grėsmių ir pavojų intensyvumą (kilimo tikimybė ir grėsmės galimos žalos mastas), valstybė gali imtis priemonių (paskirti lėšų, nurodyti atsakingas institucijas ir kt.) grėsmių prevencijai ar neutralizavimui. Tik įvertinus pavojus ir grėsmes, galima pasakyti, kuris iš jų – rizikos veiksnys. Pavojus ar grėsmė tampa rizikos veiksmu, jei valstybė neturi galimybių (arba mano, kad tai netikslinga dėl mažo intensyvumo) užkirsti jiems kelią ar gali tai padaryti tik iš dalies. Kitaip tariant, valstybė rizikuoja ir ta rizika apibrėžiama rizikos veiksnio terminu [42, p. 75–78].

Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje [43] įtvirtinta nuostata, kad nacionaliniai interesai suskirstyti į dvi grupes – gyvybiniai ir pirmaeiliai. Nesėkmė saugant gyvybinius interesus labai grėstų Lietuvos valstybės bei visuomenės egzistavimui. Prie gyvybinių interesų priskirtini: Lietuvos Respublikos suverenitetas, teritorinis vientisumas, demokratinė konstitucinė santvarka; pilietinė visuomenė, pagarba žmogaus ir piliečio teisėms bei laisvėms ir jų apsauga; taika ir gerovė valstybėje. Pirmaeiliai interesai – tai interesai, kurių neginant laikui bėgant būtų pažeidžiami gyvybiniai Lietuvos Respublikos interesai. Lietuvos pirmaeiliai interesai yra globalus ir regioninis saugumas; NATO sąjungininkų ir Europos Sąjungos valstybių saugumas, demokratija ir gerovė; laisvė ir demokratija kaimyniniuose Europos Sąjungos regionuose; visų euroatlantinės erdvės valstybių saugumo politikos atvirumas ir stabilumas; strategiškai svarbių žaliavų ir alternatyvių energijos tiekimo šaltinių užtikrinimas, strategiškai svarbios regioninės infrastruktūros objektų plėtra; ekologiškai saugus regionas; tautinis ir kultūrinis savitumas. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme [44] yra pateikti pagrindiniai nacionalinio saugumo objektai: žmogaus ir piliečio teisės, laisvės bei asmens saugumas; tautos puoselėjamos vertybės, jos teisės ir laisvos raidos sąlygos; valstybės nepriklausomybė; konstitucinė santvarka; valstybės teritorijos vientisumas; aplinka ir kultūros paveldas; visuomenės sveikata. Nacionalinio saugumo užtikrinimo

subjektai yra Lietuvos Respublikos piliečiai, jų bendrijos ir organizacijos, Respublikos Prezidentas, Seimas, Vyriausybė, kariuomenė, policija, Valstybės saugumo departamentas, kitos šiam tikslui valstybės įsteigtos institucijos. Nacionalinį saugumą užtikrinančių institucijų sistema galima skirstyti į dvi rūšis: vadovaujančios institucijos ir vykdomosios bei kitos institucijos.

Lietuvos Respublika nacionalinį saugumą užtikrina nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme [45] nurodytais būdais: prognozuodama (numatydama) iššūkius saugumui, rizikos veiksnius, pavojus bei galinčias kilti grėsmes; vykdydama rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes mažinančią vidaus ir užsienio politiką, patikimai kontroliuodama valstybės sausumos ir jūros sienas bei oro erdvę; garantuodama pasirengimą besąlygiškai gynybai ir visuotiniam pilietiniam pasipriešinimui agresijos atveju; stiprindama nacionalinio saugumo bei gynybos institucijas ir tobulindama jų veiklą; rengdama gynybai kariuomenę ir jos mobilizacinį rezervą pagal nacionalinius ir NATO kolektyvinės gynybos planus; rengdama ir vykdydama ilgalaikes valstybines saugumo stiprinimo programas; integruodamasi į ES ir NATO bei kaip visateisė narė aktyviai dalyvaudama šiose organizacijose. Piliečiai nacionalinį saugumą užtikrina tokiais būdais: saugodami tautines vertybes ir ugdydami pasiryžimą ginti Lietuvos laisvę; rengdamiesi visuotiniam pilietiniam pasipriešinimui; plėtodami visuomenės institutus, piliečių susivienijimų ir draugijų veiklą. Be to, nacionalinio saugumo grėsmėms mažinti yra kuriamos įvairios ilgalaikės programos: krašto apsaugos sistemos plėtos, valstybės sienos apsaugos sistemos plėtotės, ekonominio saugumo stiprinimo, krizių valdymo sistemos plėtotės, ekologinio saugumo užtikrinimo, Ignalinos AE saugios eksploatacijos užtikrinimo, nusikaltimų prevencijos ir kontrolės, nacionalinės kovos su korupcija, narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos, programa prieš terorizmą, pilietinio ir tautinio ugdymo, kultūros paveldo apsaugos, diplomatinės tarnybos institucijų saugaus funkcionavimo užtikrinimo ir kt. [46]. Be ilgalaikių programų, gali būti kuriamos ir strategijos, pavyzdžiui, „Viešojo saugumo plėtos iki 2010 metų strategija“ [47].

Nacionalinio saugumo užtikrinimui kyla aktualių problemų, nes daugelis rizikos veiksnių ir pavojų yra tęstinio pobūdžio ir juos sunku laiku identifikuoti ir visiškai panaikinti. Tik nuolatinės jungtinės pastangos gali užtikrinti minimalią jų tikimybę virsti grėsmėmis ir neleisti atsirasti nepalankiems padariniams ekonominėje, socialinėje, ekologinėje ar kitose nacionaliniam saugumui svarbiose srityse. Be to, būtina skirti dėmesį rizikos veiksniams bei pavojams, kurie iki šiol buvo mažai tikėtini, bet dėl didelės valstybių tarpusavio priklausomybės tapo aktualūs ir Lietuvos Respublikai.

IŠVADOS

1. Pagrindiniai Lietuvos nacionalinio saugumo politikos tikslai yra apsaugoti gyvybinius ir pirmaeilius nacionalinius interesus, neutralizuoti pavojus bei grėsmes ir neleisti rizikos

veiksniams virsti pavojais ar grėsmėmis. Dauguma rizikos veiksnių nacionaliniam saugumui yra tęstinio pobūdžio, juos visiškai panaikinti sunkiai įmanoma. Tik nuolatinės pastangos gali užtikrinti minimalią jų tikimybę virsti grėsmėmis ir neleisti atsirasti nepalankiems padariniams ekonominiame, socialiniame, ekologiniame ir kt. sektoriuose.

2. Galima išskirti dvi galimas alternatyvias strategijas, kurių pagalba valstybės gali spręsti saugumo problemas. Pirmasis variantas – pasirinkti nacionalinio saugumo strategiją, remtis tik savo valstybės jėgomis, vietiniais ištekliais bandyti sumažinti valstybės pažeidžiamumą. Antrasis variantas – pasirinkti tarptautinio saugumo strategiją, t.y. saugumo problemų sprendimui pasinaudoti tarptautiniais ryšiais, dalyvavimu įvairiose organizacijose. Lietuva savo saugumo klausimus sprendžia vadovaudamasis abiem variantais, o nacionalinio saugumo politika formuojama atsižvelgiant į nacionalinius interesus, specifines užsienio ir vidaus grėsmes. Be to, dalyvaujama tarptautinėse organizacijose, kurios yra svarbios tarptautinio saugumo lygmeniu.

3. Siekiant stiprinti Lietuvos nacionalinį saugumą, jo valdyme turi betarpiškai veikti piliečiai, jų bendrijos ir organizacijos, aukščiausių valstybės vadovaujančių institucijų, vykdomųjų bei kitų institucijų sistema. Rengiant trumpalaikes ir ilgalaikes programas, turi būti atsižvelgiama ne tik į jau minėtus subjektus, bet ir į akademinės visuomenės teikiamas pastabas.

LITERATŪRA

1. Nazelskis E. Visuomenės švietimas ir nacionalinis saugumas // *Acta Paedagogica Vilnensia*, 2001.
2. Held D., McGrew A. ir kt. Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra. Vilnius: Margi raštai, 2002.
3. Vilkas E. Ekonomika ir nacionalinis saugumas // *Veidas* Nr. 41. 2002-10-10 www.veidas.lt; prisijungimo laikas 2006-07-10.
4. Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė. Vilnius: Eugrimas, 1997.
5. Course documents, National Defence College of Canada, Kingston, 1998.
6. Miniotaitė G., Jakniūnaitė D. Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu // *Politologija*. 2001(3).
7. Gričius A. Europos Sąjungos plėtimasis ir Baltijos šalių saugumas // *Politologija*. 1997(2).
8. Vareikis E. Tarptautinis ir nacionalinis saugumas. VDU leidykla, 2005.
9. Buzan B. New patterns of global security in twenty first century. *International affairs*. 1991, Vol. 67, No. 4.
10. Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė. Vilnius: Eugrimas, 1997.
11. J. Eriksson. Observers or Advocates?: On the Political Role of Security Analysts // *Cooperation and Conflict*. London: SAGE Publications Ltd. 1999, vol. 34, No 3.
12. Janeliūnas T. Saugumo studijos – grįžimas prie objektyvistinio analizės modelio // *Politologija*. 2004(2).
13. Walt S. The Renaissance of Security Studies // *International Studies Quarterly*. 1991, vol. 35, no 2.
14. Vareikis E. Tarptautinis ir nacionalinis saugumas. VDU leidykla, 2005.
15. Morkūnienė J., Morkūnas Z. V. Lietuvos nacionalinio saugumo prioritetai ir subjektas. Lietuvos nacionalinis saugumas: teorija ir realijos. Vilnius, 1994. P?.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucija // *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014, aktuali redakcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=274999>; prisijungimo laikas: 2006-07-02.
17. Šiaurės Atlanto sutartis // *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 40-1299.
18. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 2-16, aktuali redakcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=285559>; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
19. European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World. 2003-12-12. Brussels // www.consilium.eu.int, prisijungimo laikas 2006-04-12.
20. 2003 m. Lietuvos stojimo į ES sutartis // prieiga per internetą: <http://www.euro.lt/sutartis/sutartis.htm>; prisijungimo laikas 2006-07-12.
21. Vareikis E. Dinozaurėjanti Europa, — Vilnius: Strofa, 2002.
22. Экономическая разведка и контрразведка. Новосибирск, 1994.
23. Atlanto sutartis // *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 40-1299.
24. Nacionalinis saugumas – mūsų pačių galvasopė // *Veidas*. Nr. 41. 2005-10-13.
25. Seimas ketina pakeisti nacionalinio saugumo strategiją // 2004-11-02, prieiga per internetą: www.elta.lt.
26. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 2-16, aktuali redakcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=257343>; prisijungimo laikas: 2006-06-22
27. Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 56-2233, aktuali redakcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=249517>; prisijungimo laikas 2006-05-20.
28. Grebliauskas A. Grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui analizė. Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002. Vilnius, 2003.
29. Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки / М.: ЗАО Финстатинформ, 1998.
30. Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 56-2233, aktuali redakcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=249517>; prisijungimo laikas 2006-05-20.
31. Held D. Global transformations: politics, economic and culture / Stanford, California, 1999.
32. Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 56-2233, aktuali redakcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=249517>; prisijungimo laikas 2006-05-20.
33. Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo įgyvendinimo įstatymas // *Valstybės žinios*, 1999, 105-3020, aktuali redakcija http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=91658; prisijungimo laikas 2006-02-13.

34. Geopolitiniai kodai. Tyrimo metodologija. Vilniaus universiteto leidykla, 2004.
35. Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo // Valstybės žinios, 2002, Nr. 56–2233, aktuali redakcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=249517>; prisijungimo laikas 2006-05-20.
36. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1997, Nr. 2-16, aktuali redakcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=285559>; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
37. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1997, Nr. 2-16, aktuali redakcija <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=285559>; prisijungimo laikas: 2007-01-17.
38. Dėl viešojo saugumo plėtros iki 2010 metų strategijos patvirtinimo // Vastybės žinios, 2003-12-03, Nr. 113–5092 // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=222492; prisijungimo laikas 2006-06-30.

ernmental and judicial agencies. When preparing short and long-term programs it is necessary to comply with the subjects mentioned above as well as to include the views and remarks of the academic society.

Analysis of national security is a urgent topic, as every citizen of Lithuania is closely bound with and is dependant on the government of the country, into which one deposits one's assets and builds one's future plans.

Every government seeking a higher level of security has to perform a thorough analysis of strengths and weaknesses. In order to successfully identify possible faults and issues around it, it is need to use contemporary methods; if experience in this field is lacking, it is advisable to ask for help from older countries with wider experience.

The government's duty therefore is to take care of national, regional and international security, as it is the basis for formulating politics, seeking world peace and sociable development.

Keywords: national security definition, national security prevention possibilities.

SYSTEM OF NATIONAL SECURITY, THREATS AND PREVENTION POSSIBILITIES

Erika Matulionytė*

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The objective of this paper is to analyse the notion of national security, to determine its threats and to investigate its prevention possibilities. National security policy could be focused on two directions: towards the internal policy of the state when it is targeted to reduce the vulnerability of a state or towards the foreign policy of the state when it is targeted to reduce external threats and have impact on its sources. In both cases in order to eliminate threats not only efforts are needed, but also state's material resources. It is important to note that even the richest countries have limited resources, which are needed to combat threats. The model to combat these threats depends mostly on political decisions. If the decision in determining a particular threat is not accurate it weakens national security. Moreover, a threat is not a constant phenomenon since it is subject to change.

National security of Lithuania is the most important objective of our country's internal and foreign policy. National security could be achieved only while creating the environment for the country's democratic development, while preserving and defending the independence of Lithuania, its territorial integrity and constitutional order.

To pursue the strengthening of national security in a country, there is the necessity of simultaneous participation of citizens in their differential integrity: ethnic groups, communities, and occupational groups, the highest ruling gov-

*Mykolas Romeris University, Faculty of Strategic Management and Policy, Department of Environmental Policy and Management, doctoral student.